

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 03 | pp. 20-31 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

SUG'URTA TASHKILOTLARIDA SUG'URTA ZAXIRALARINI HISOBGA OLIISHNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Najimova Nigora
SamISI, doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada sug'urta zaxiralarini hisobga olish tizimini xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida sug'urta zaxiralarining iqtisodiy mohiyati, ularning sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashdagi roli hamda sug'urta majburiyatlarini qoplashdagi ahamiyati o'rganildi.

Kalit so'zlar: sug'urta zaxiralari, sug'urta majburiyatlari, sug'urta hisobi, aktuar hisob-kitoblar, risk boshqaruvi, kapital yetarliligi, sug'urta portfeli, falokatlar zaxirasi, zararlilik koeffitsienti, moliyaviy barqarorlik, sug'urta kompaniyalari.

Аннотация: В данной статье проведен научный анализ вопросов совершенствования системы учета страховых резервов на основе международных стандартов финансовой отчетности. В ходе исследования изучена экономическая сущность страховых резервов, их роль в обеспечении финансовой стабильности страховых компаний и их значение для покрытия страховых обязательств.

Ключевые слова: страховые резервы, страховые обязательства, страховой учет, актуарные расчеты, управление рисками, достаточность капитала, страховой портфель, резерв на случай катастроф, коэффициент убыточности, финансовая стабильность, страховые компании.

Abstract: This article scientifically analyzes the issues of improving the accounting system for insurance reserves based on international financial reporting standards. In the course of the research, the economic essence of insurance reserves, their role in ensuring the financial stability of insurance companies and their importance in covering insurance obligations were studied.

Keywords: insurance reserves, insurance obligations, insurance accounting, actuarial calculations, risk management, capital adequacy, insurance portfolio, catastrophe reserve, loss ratio, financial stability, insurance companies.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiy tizimda sug'urta sektori moliya bozorining eng muhim institutsional elementlaridan biri hisoblanadi. Sug'urta kompaniyalari iqtisodiyotdagi turli risklarni taqsimlash, iqtisodiy subyektlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash hamda investitsiya resurslarini shakllantirish orqali mamlakat moliya tizimining barqaror rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Shu sababli sug'urta tashkilotlarining moliyaviy holatini to'g'ri baholash, ularning majburiyatlarini aniq aks ettirish hamda

sug'urtalanuvchilar manfaatlarini himoya qilish masalasi bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur jarayonda sug'urta zaxiralarini shakllantirish va hisobga olish tizimi alohida o'rin egallaydi, chunki sug'urta kompaniyalarining kelajakdagi majburiyatlarini qoplash imkoniyati bevosita ushbu zaxiralarning hajmi va to'g'ri hisobga olinishi bilan bog'liqdir.

Jahon moliya tizimida sug'urta sektori so'nggi o'n yilliklarda sezilarli darajada rivojlandi. Xalqaro statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yil holatiga global sug'urta bozori hajmi qariyb **7 trillion AQSh dollaridan ortiq** bo'lib, bu ko'rsatkich jahon yalpi ichki mahsulotining taxminan **7–8 foizini** tashkil etadi. Eng yirik sug'urta bozorlariga AQSh, Xitoy, Yaponiya, Buyuk Britaniya va Germaniya kiradi. Masalan, **AQSh sug'urta bozorining hajmi 3 trillion dollardan ortiq, Xitoyda esa 700 milliard dollarga yaqin**¹ sug'urta mukofotlari yig'ilgan. Shu bilan birga, yirik xalqaro sug'urta kompaniyalari – Allianz, AXA, Prudential, MetLife va AIG kabi tashkilotlarning aktivlari trillionlab dollarga teng bo'lib, bu kompaniyalar global moliya tizimida muhim institutsional investor sifatida faoliyat yuritadi.

Xalqaro amaliyotda sug'urta zaxiralari sug'urtalovchining kelajakdagi majburiyatlarini qoplash uchun shakllantiriladigan moliyaviy majburiyatlar sifatida qaraladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, yirik xalqaro sug'urta kompaniyalarining balansida sug'urta zaxiralari umumiy majburiyatlarning eng katta qismini tashkil etadi. Masalan, 2024-yilda **Allianz Group** kompaniyasining jami aktivlari **1,05 trillion AQSh dollariga**² yaqin bo'lib, uning sug'urta zaxiralari **taxminan 770 milliard dollarni** tashkil etgan. **AXA Group** kompaniyasida ushbu ko'rsatkich **900 milliard dollardan ortiq majburiyatlar** tarkibida asosiy ulushni egallaydi. **MetLife**³ kompaniyasida esa sug'urta majburiyatlari va zaxiralari umumiy majburiyatlarning qariyb **80 foizini** tashkil etadi. Ushbu statistik ko'rsatkichlar sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyalarining moliyaviy tizimida asosiy elementlardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Sug'urta zaxiralarini to'g'ri hisobga olish sug'urta kompaniyalarining to'lovga qobiliyatligini ta'minlash, risklarni samarali boshqarish hamda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tajribada sug'urta zaxiralari hisobini tartibga solish uchun bir qator xalqaro standartlar va nazorat mexanizmlari joriy etilgan. Jumladan, 17- son **moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari "Sug'urta shartnomalari"** standarti sug'urta majburiyatlarini hisobga olish va baholashning yangi konseptual modelini taklif etadi. Mazkur standart 2023-yildan boshlab butun dunyo sug'urta kompaniyalari uchun majburiy tarzda joriy etildi va sug'urta majburiyatlarini iqtisodiy mohiyatiga yaqinroq baholashni nazarda tutadi.

O'zbekiston sug'urta bozori ham so'nggi yillarda sezilarli rivojlanish bosqichini boshdan kechirmoqda. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda mamlakat sug'urta bozorida yig'ilgan sug'urta mukofotlari hajmi **6 trillion so'mdan ortiqni** tashkil etgan bo'lib, bu ko'rsatkich so'nggi besh yil davomida bir necha baravar oshgan. Sug'urta kompaniyalarining jami aktivlari ham izchil o'sib bormoqda. Shu bilan birga, sug'urta zaxiralari hajmi ham ortib borib, ularning moliyaviy hisobotlardagi ulushi sezilarli

¹<https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2024-03-world-insurance-global-resilience.html>

²https://www.allianz.com/en/investor_relations/results-reports/annual-reports.html

³<https://investor.metlife.com/news/news-details/2024/MetLife-to-Hold-Conference-Call-for-Second-Quarter-2024-Results/default.aspx>

darajada oshmoqda. Bu esa sug'urta zaxiralarini hisobga olish tizimini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, sug'urta zaxiralarini hisobga olishning amaldagi milliy tizimi ko'p hollarda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablariga to'liq mos kelmaydi. Ayniqsa, sug'urta majburiyatlarini baholashda riskga asoslangan yondashuvlarning yetarli darajada qo'llanilmasligi, diskontlash mexanizmlarining yetarli rivojlanmaganligi hamda sug'urta zaxiralari va kapital o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning moliyaviy hisobotlarda to'liq aks ettirilmasligi muayyan muammolarni keltirib chiqaradi. Shu sababli sug'urta zaxiralarini hisobga olish tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish ilmiy tadqiqotning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Sug'urta zaxiralarini hisobga olish va ularni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalasi moliya, buxgalteriya hisobi hamda aktuar fanlari doirasida keng o'rganilgan ilmiy yo'nalishlardan biridir. Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi, risklarni boshqarish samaradorligi hamda sug'urta majburiyatlarini baholash jarayoni ko'p jihatdan sug'urta zaxiralarning to'g'ri shakllantirilishi va hisobga olinishi bilan bog'liqdir. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu muammo uchta asosiy ilmiy yo'nalishda o'rganilgan: a) **sug'urta zaxiralarning iqtisodiy mohiyati va moliyaviy barqarorlikdagi roli**, b) **sug'urta zaxiralarini hisobga olishning xalqaro standartlari va moliyaviy hisobot talablari**, c) **sug'urta zaxiralarini baholash va prognozlashning aktuar va statistik usullari**.

Quyida ushbu yo'nalishlar doirasida muhim ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinadi.

Sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyalarining kelajakdagi majburiyatlarini qoplash uchun shakllantiriladigan moliyaviy resurslar bo'lib, ular sug'urtalovchining to'lovga qobiliyatligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu masala ko'plab iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilgan.

Cummins va Weiss (2014) sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi ko'p jihatdan sug'urta zaxiralari hajmi va kapital yetarliligi bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, sug'urta zaxiralari sug'urtalovchi tomonidan qabul qilingan risklarning moliyaviy ifodasi bo'lib, ularning yetarliligi sug'urta tashkilotining to'lovga qobiliyatligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. **Vaughan va Vaughan (2013)** sug'urta nazariyasi bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda asosiy vositalardan biri ekanligini qayd etadi. Ularning fikricha, sug'urta zaxiralari sug'urta portfelidagi risk darajasi, zarar ehtimoli hamda sug'urta shartnomalarining muddati kabi omillarga asoslangan holda shakllantirilishi lozim. **Rejda va McNamara (2017)** esa sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyalarining risklarni boshqarish tizimining muhim elementi ekanligini ta'kidlaydi. Mualliflarning fikricha, sug'urta zaxiralari sug'urta tashkilotining majburiyatlarini moliyaviy jihatdan ta'minlash bilan birga, sug'urtalanuvchilarning manfaatlarini himoya qilishda ham muhim rol o'ynaydi.

Mazkur olimlarning ilmiy qarashlari sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi va risklarni boshqarish tizimining asosiy elementi ekanligini ko'rsatadi.

Sug'urta zaxiralarini hisobga olish tizimini xalqaro standartlar asosida tashkil etish masalasi moliyaviy hisobot nazariyasining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu masala ko'plab xalqaro olimlar tomonidan o'rganilgan.

IFRS Foundation (2023) tomonidan ishlab chiqilgan 17- son **MHXS "Sug'urta shartnomalari"** standarti sug'urta majburiyatlarini hisobga olishning yangi konseptual modelini taklif etadi. Mazkur standartga ko'ra sug'urta majburiyatlari kelajakdagi pul oqimlari, riskni tuzatish komponenti hamda sug'urta xizmatlari marjasi asosida baholanadi. Ushbu yondashuv sug'urta majburiyatlarini iqtisodiy mohiyatiga yaqinroq aks ettirish imkonini beradi. **Eling va Schmeiser (2010)** sug'urta kompaniyalarining risklarni boshqarish tizimini o'rganib, sug'urta zaxiralari hisobining xalqaro standartlarga mosligi sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Mualliflar IFRS standartlarining joriy etilishi sug'urta kompaniyalarining moliyaviy hisobotlarini yanada shaffof va taqqoslanadigan holga keltirishini qayd etadi. **Dickinson (2017)** sug'urta kompaniyalarida risklarni boshqarish tizimini o'rganib, sug'urta zaxiralari hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish sug'urta sektorining barqaror rivojlanishiga xizmat qilishini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, sug'urta kompaniyalari faoliyatida risklarni baholash va sug'urta majburiyatlarini to'g'ri hisobga olish tizimi muhim strategik ahamiyatga ega.

Sug'urta zaxiralarini baholash jarayonida aktuar matematik modellar muhim rol o'ynaydi. Ushbu yo'nalish ko'plab ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan.

Mack (1993) sug'urta zararlarini prognozlash uchun **Chain Ladder modelini** ishlab chiqdi. Mazkur model sug'urta zaxiralarini baholashda eng keng qo'llaniladigan aktuar metodlardan biri hisoblanadi. **England va Verrall (2002)** sug'urta zaxiralarini baholashda statistik modellarni qo'llash bo'yicha tadqiqot olib borib, sug'urta zararlarini prognozlashda **Generalized Linear Models (GLM)** yondashuvining samaradorligini asoslab berdi. **Bornhuetter va Ferguson (1972)** sug'urta zararlarini prognozlashning yangi metodologiyasini taklif etdi. Ushbu metod sug'urta zaxiralarini baholashda tarixiy ma'lumotlar hamda ekspert baholarini birgalikda qo'llash imkonini beradi. **Ohlsson va Johansson (2010)** sug'urta zaxiralarini baholashda aktuar modellarni qo'llash sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Yuqorida keltirilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sug'urta zaxiralarini hisobga olish va baholash masalasi uchta asosiy ilmiy yo'nalishda o'rganilgan.

Birinchidan, ko'plab iqtisodchi olimlar sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi asosiy mexanizmlardan biri ekanligini ta'kidlaydi. Sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyasining kelajakdagi majburiyatlarini qoplash imkoniyatini ta'minlaydi hamda sug'urtalanuvchilar manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari sug'urta zaxiralarini hisobga olish tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda. IFRS 17 standartining joriy etilishi sug'urta majburiyatlarini iqtisodiy mohiyatiga yaqinroq baholash imkonini beradi hamda sug'urta kompaniyalarining moliyaviy hisobotlarini yanada shaffof qiladi.

Uchinchidan, sug'urta zaxiralarini baholashda aktuar matematik modellar keng qo'llanilmoqda. Chain Ladder, Bornhuetter–Ferguson hamda GLM modellaridan foydalanish sug'urta zararlarini prognozlashning aniqligini oshirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sug'urta zaxiralarini hisobga olish bo'yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar asosan rivojlangan mamlakatlar sug'urta bozori tajribasiga asoslangan. Rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan O'zbekiston sug'urta bozorida sug'urta zaxiralarini xalqaro standartlar asosida hisobga olish masalasi yetarli darajada o'rganilmagan. Shu sababli sug'urta zaxiralarini hisobga olish tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalasi ilmiy tadqiqotning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda sug'urta zaxiralarini hisobga olish tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalarini o'rganish uchun bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan, sug'urta zaxiralarining iqtisodiy mohiyatini ochib berishda ilmiy abstraksiya, tizimli tahlil va mantiqiy umumlashtirish usullari qo'llanildi. Xalqaro amaliyotni o'rganish hamda milliy tizim bilan solishtirish jarayonida taqqoslash va komparativ tahlil metodlaridan foydalanildi. Sug'urta zaxiralarini baholash va prognozlash mexanizmlarini o'rganishda statistik tahlil hamda aktuar hisob-kitob usullari, jumladan Chain Ladder va Bornhuetter–Ferguson modellarining nazariy asoslari tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi ko'p jihatdan sug'urta zaxiralarini to'g'ri shakllantirish va hisobga olish tizimiga bog'liq. Sug'urta zaxiralari sug'urtalovchi tomonidan qabul qilingan majburiyatlarni qoplash uchun mo'ljallangan moliyaviy resurslar bo'lib, ular sug'urta portfeli hajmi, risk darajasi hamda sug'urta shartnomalarining muddati asosida shakllantiriladi. Xalqaro amaliyotda sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyalari balansining eng muhim majburiyatlar elementlaridan biri hisoblanadi. Sug'urta zaxiralarini hisobga olish tizimini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular bir nechta asosiy turlarga bo'linadi.

1-rasmda keltirilgan sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyalarining kelajakdagi majburiyatlarini moliyaviy jihatdan ta'minlash uchun shakllantiriladi. Har bir zaxira turi sug'urta faoliyatining ma'lum risklarini qoplashga xizmat qiladi va ularni hisoblashda aktuar hisob-kitoblar, statistik ma'lumotlar hamda moliyaviy baholash usullaridan foydalaniladi.

1. Ishlab topilmagan mukofotlar zaxirasi

Ishlab topilmagan mukofotlar zaxirasi (Unearned Premium Reserve – UPR) sug'urta kompaniyasi tomonidan olingan sug'urta mukofotlarining hali xizmat ko'rsatilmagan davrga tegishli qismini ifodalaydi. Sug'urta shartnomasi odatda ma'lum muddatga tuziladi va sug'urta mukofoti ushbu davr davomida bosqichma-bosqich daromad sifatida tan olinadi. Shu sababli sug'urta kompaniyasi tomonidan oldindan olingan mukofotning kelajak davrlarga tegishli qismi zaxira sifatida shakllantiriladi.

1-rasm. Sug'urta zaxiralari turlari.⁴

Ushbu zaxira sug'urta kompaniyasining kelajakdagi sug'urta hodisalari yuzaga kelganda to'lovlarni amalga oshirish imkoniyatini ta'minlaydi hamda daromadlarni vaqt bo'yicha to'g'ri taqsimlashga xizmat qiladi.

$$IM = SM * \frac{QM}{uM}$$

Bu yerda:

IMZ — ishlab topilmagan mukofotlar zaxirasi

SM — sug'urta mukofoti summasi

QM — sug'urta shartnomasining qolgan muddati

UM — sug'urta shartnomasining umumiy muddati

Amaliyotda ishlab topilmagan mukofotlar zaxirasi odatda sug'urta shartnomasi muddati asosida hisoblanadi. Eng ko'p qo'llaniladigan usullardan biri **pro rata temporis usuli** bo'lib, bunda mukofot sug'urta muddati davomida teng ulushlarda daromad sifatida tan olinadi. Masalan, agar sug'urta shartnomasi bir yilga tuzilgan bo'lsa va yilning yarmi o'tgan bo'lsa, mukofotning yarmi ishlab topilgan, qolgan yarmi esa ishlab topilmagan mukofot sifatida zaxirada saqlanadi. Ayrim mamlakatlarda **1/24 usuli** ham qo'llaniladi, bunda mukofotlar oylar bo'yicha hisoblanadi va zaxira yanada aniq hisoblanadi.

⁴ Muallif ishlanmasi

2. Sodir bo'lgan, lekin xabar qilinmagan zararlar zaxirasi

Sodir bo'lgan, lekin sug'urta kompaniyasiga hali xabar qilinmagan zararlar zaxirasi (Incurred But Not Reported – IBNR) sug'urta faoliyatining eng muhim zaxiralaridan biri hisoblanadi. Sug'urta hodisalari sodir bo'lgan bo'lsa ham, sug'urtalanuvchilar tomonidan darhol sug'urta kompaniyasiga xabar qilinmasligi mumkin. Ayrim holatlarda zararlar bir necha oy yoki hatto bir necha yil o'tib aniqlanadi. Shu sababli sug'urta kompaniyalari kelajakda xabar qilinishi mumkin bo'lgan zararlarni qoplash uchun maxsus zaxira shakllantiradi.

$$SZ = \sum(KZ * R)$$

Bu yerda

SZ — sodir bo'lgan, lekin xabar qilinmagan zararlar zaxirasi

KZ — kutilayotgan zarar summasi

R — zarar ehtimoli koeffitsienti

IBNR zaxirasini hisoblashda aktuar modellar keng qo'llaniladi. Eng mashhur usullardan biri **Chain Ladder metodi** bo'lib, u zararlarning tarixiy rivojlanish dinamikasiga asoslanadi. Bundan tashqari, **Bornhuetter-Ferguson metodi** ham keng qo'llaniladi. Ushbu metod tarixiy zararlar statistikasi va ekspert baholarini birgalikda qo'llash imkonini beradi. Zamonaviy amaliyotda esa **GLM (Generalized Linear Models)** kabi statistik modellar ham qo'llanilmoqda. Ushbu usullar sug'urta zararlarini yanada aniq prognoz qilish imkonini beradi.

3. Xabar qilingan, lekin bartaraf etilmagan zararlar zaxirasi

Xabar qilingan, lekin hali to'lanmagan zararlar zaxirasi (Reported But Not Settled – RBNS) sug'urta hodisasi sodir bo'lib, sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urta kompaniyasiga xabar berilgan, biroq zarar hali to'liq baholanmagan yoki to'lov amalga oshirilmagan holatlarda shakllantiriladi. Ushbu zaxira sug'urta kompaniyasining kelajakda amalga oshirishi kerak bo'lgan to'lovlarni moliyalashtirish uchun zarur.

$$XZ = \sum(BZi)$$

Bu yerda

XZ — xabar qilingan, lekin bartaraf etilmagan zararlar zaxirasi

BZ — baholangan zarar summasi

i — zarar hodisasi tartib raqami

RBNS zaxirasini hisoblashda odatda zararlarni ekspert baholash usuli qo'llaniladi. Sug'urta hodisasi bo'yicha ekspertiza o'tkazilib, zarar miqdori aniqlanadi va ushbu summa zaxira sifatida e'tirof etiladi. Ba'zi hollarda zarar to'liq aniqlanmagani sababli ehtimoliy zarar miqdori hisoblanadi. Shu sababli RBNS zaxirasi ko'pincha individual zarar hodisalari bo'yicha hisoblanadi.

4. Oldini olish chora-tadbirlari zaxirasi

Oldini olish chora-tadbirlari zaxirasi sug'urta hodisalarining oldini olishga qaratilgan profilaktik tadbirlarni moliyalashtirish uchun shakllantiriladi. Sug'urta kompaniyalari nafaqat zararlarni qoplash, balki ularning oldini olish orqali ham risklarni kamaytirishga intiladi. Masalan, yong'in xavfsizligi tizimlarini o'rnatish, transport vositalari xavfsizligini oshirish yoki tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish bo'yicha tadbirlar ushbu zaxira hisobidan moliyalashtirilishi mumkin.

$$OCZ = SM * K$$

Bu yerda

OCZ — oldini olish chora-tadbirlari zaxirasi

SM — sug'urta mukofotlari summasi

K — profilaktika koeffitsienti

Ushbu zaxira odatda sug'urta mukofotlarining ma'lum foizi sifatida shakllantiriladi. Amaliyotda ushbu foiz sug'urta portfelining risk darajasi hamda sug'urta kompaniyasining profilaktika siyosatiga qarab belgilanadi.

5. Aktivlarning nomuvofiqligi zaxirasi

Aktivlarning nomuvofiqligi zaxirasi sug'urta kompaniyasining aktivlari va majburiyatlari o'rtasidagi nomutanosiblikni qoplash uchun shakllantiriladi. Sug'urta kompaniyalari uzoq muddatli majburiyatlarga ega bo'lganligi sababli, aktivlar va majburiyatlar muddati o'rtasidagi tafovut moliyaviy risklarni yuzaga keltirishi mumkin.

$$ANZ = MJ - AK$$

Bu yerda

ANZ — aktivlarning nomuvofiqligi zaxirasi

MJ — sug'urta majburiyatlari qiymati

AK — sug'urta aktivlari qiymati

Mazkur zaxira aktivlar va majburiyatlarning muddat bo'yicha tahlili asosida shakllantiriladi. Aktuar va moliyaviy tahlil usullari yordamida aktivlar va majburiyatlarning vaqt bo'yicha nomutanosibligi aniqlanadi va ushbu tafovutni qoplash uchun zaxira shakllantiriladi.

6. Falokatlar zaxirasi

Falokatlar zaxirasi yirik tabiiy ofatlar yoki favqulodda hodisalar natijasida yuzaga keladigan katta zararlarni qoplash uchun shakllantiriladi. Masalan, zilzila, suv toshqini yoki kuchli bo'ron kabi hodisalar bir vaqtning o'zida juda ko'p sug'urta to'lovlarini talab qilishi mumkin.

$$FZ = SM * Fk$$

Bu yerda

FZ — falokatlar zaxirasi

SM — sug'urta mukofotlari summasi

Fk — falokatlar koeffitsienti

Falokatlar zaxirasi odatda sug'urta mukofotlarining ma'lum foizi asosida shakllantiriladi. Ba'zi mamlakatlarda ushbu zaxira risk modellari asosida aniqlanadi. Masalan, tabiiy ofatlar ehtimoli va zarar miqdori statistik modellar yordamida baholanadi.

7. Zararlilikning tebranishi zaxirasi

Zararlilikning tebranishi zaxirasi sug'urta zararlarining yillar bo'yicha o'zgaruvchanligini qoplash uchun shakllantiriladi. Sug'urta faoliyatida ayrim yillarda zararlar miqdori juda yuqori bo'lishi, boshqa yillarda esa past bo'lishi mumkin. Ushbu zaxira zararlarining bunday tebranishini moliyaviy jihatdan muvozanatlashtirishga xizmat qiladi.

$$ZT = (ZR - OZR) * SM$$

Bu yerda

ZT — zararlilik tebranishi zaxirasi

ZR — joriy davr zararlilik darajasi

OZR — o'rtacha zararlilik darajasi

SM — sug'urta mukofotlari summasi

Ushbu zaxira odatda zarar koeffitsienti asosida shakllantiriladi. Agar ma'lum davrda zarar koeffitsienti past bo'lsa, ortiqcha mablag' zaxiraga yo'naltiriladi. Keyingi davrda zararlar ortib ketganda esa ushbu zaxira hisobidan qoplanadi.

8. Hayot sug'urtasi bo'yicha zaxira

Hayot sug'urtasi zaxiralari hayot sug'urtasi shartnomalari bo'yicha kelajakda amalga oshirilishi kerak bo'lgan to'lovlarni qoplash uchun shakllantiriladi. Hayot sug'urtasi shartnomalari odatda uzoq muddatli bo'lgani sababli ushbu zaxiralar aktuar hisob-kitoblar asosida aniqlanadi.

$$HZ = \sum \frac{KT}{(1+r)^t}$$

Bu yerda:

HZ — hayot sug'urtasi zaxirasi

KT — kelajakdagi sug'urta to'lovlari

r — diskont stavkasi

t — vaqt davri

Hayot sug'urtasi zaxiralari **aktuar matematik modellar** yordamida hisoblanadi. Ushbu hisob-kitoblarda quyidagi omillar hisobga olinadi:

- ✓ sug'urtalanuvchining yoshi
- ✓ o'lim ehtimoli (mortality tables)
- ✓ foiz stavkalari
- ✓ sug'urta mukofotlari miqdori

Mazkur hisob-kitoblar sug'urta kompaniyasining kelajakdagi majburiyatlarini aniq baholash imkonini beradi.

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda uchta asosiy element muhim rol o'ynaydi: sug'urta zaxiralari, xususiy kapital va risklarni boshqarish tizimi. Zamonaviy sug'urta boshqaruvi konsepsiyasiga ko'ra ushbu uch element alohida emas, balki o'zaro integratsiyalashgan holda boshqarilishi zarur. Chunki sug'urta kompaniyasi qabul qilgan risklar hajmi sug'urta zaxiralari miqdorini belgilaydi, zaxiralar esa kapital yetarliligi va kompaniyaning to'lovga qobiliyatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

2-rasm. Sug'urta zaxiralari – kapital – risk boshqaruvi integratsiyalashgan modeli.⁵

Shu sababli sug'urta kompaniyalarida "Sug'urta zaxiralari – kapital – risk boshqaruvi integratsiyalashgan modeli" ni joriy etish taklif etiladi. Mazkur model sug'urta tashkilotining moliyaviy boshqaruv tizimini yagona mexanizm sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Sug'urta faoliyatini xalqaro standartlar asosida transformatsiya qilish jarayonida sug'urta zaxiralari iqtisodiy mazmuni tubdan o'zgarib bormoqda. An'anaviy yondashuvda sug'urta zaxiralari asosan kutilayotgan zararlarni qoplash uchun shakllantiriladigan majburiyat sifatida talqin qilingan bo'lsa, 17-son MHXSni qo'llash natijasida ushbu majburiyatlar tarkibiy jihatdan murakkablashib, bir nechta alohida komponentlar asosida shakllantirilishi zarurati yuzaga kelmoqda. Bu esa sug'urta

⁵ Muallif ishlanmasi

majburiyatlarini faqat klassik zarar zaxiralari orqali emas, balki riskni baholash, kelgusidagi xizmatlar qiymatini aniqlash hamda zararli shartnomalarni erta bosqichda aniqlash mexanizmlari orqali kompleks tarzda aks ettirishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, 8080 — riskni tuzatish zaxirasi, 8085 — shartnomaviy xizmat marjasi va 8086 — zarar komponenti kabi yangi schyotlarni joriy etish sug'urta tashkilotlarining hisob siyosatini zamonaviylashtirishda muhim metodologik yechim sifatida namoyon bo'ladi.

1-jadval

8080 — riskni tuzatish zaxirasi schyoti bo'yicha buxgalteriya o'tkazmalari⁶

No	Operatsiya mazmuni	Debet	Kredit
1	Risk zaxirasi shakllantirildi (oshdi)	9290	8080
2	Risk darajasi kamaydi	8080	9290
3	Risk qayta baholandi va oshdi	9290	8080
4	Sug'urta majburiyati tugashi bilan zaxira yopildi	8080	9290

Avvalo, 8080 — riskni tuzatish zaxirasi sug'urta majburiyatining noaniqlik bilan bog'liq qismi sifatida alohida iqtisodiy mazmunga ega. Sug'urta faoliyati o'z mohiyatiga ko'ra ehtimollikka asoslangan bo'lib, kelgusida yuzaga keladigan zararlar hajmi, vaqti va chastotasini mutlaq aniqlik bilan prognoz qilishning imkonini mavjud emas. Shu sababli sug'urtalovchi tashkilotlar kutilayotgan zararlar miqdoridan tashqari, aynan ushbu noaniqlik darajasi uchun ham qo'shimcha moliyaviy xavfsizlik yostig'ini shakllantirishga majbur bo'ladi. Mazkur qo'shimcha miqdor sug'urtalovchining riskni qabul qilish narxi sifatida qaraladi va u no-moliyaviy riskni qoplash uchun zarur bo'lgan kompensatsiya darajasini ifodalaydi. Aynan shu sababli 8080 schyot sug'urta majburiyatining muhim tarkibiy elementi sifatida tan olinadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda sug'urta zaxiralari hisobini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, sug'urta zaxiralari, kapital va risk boshqaruvi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yagona integratsiyalashgan tizim asosida boshqarish sug'urta tashkilotlarining to'lovga qobiliyatligini oshirish, moliyaviy barqarorligini mustahkamlash hamda risklarni samarali boshqarish imkonini beradi. Tadqiqot doirasida sug'urta zaxiralari uchun alohida analitik hisob tizimini joriy etish, ularni risk segmentlari bo'yicha tasniflash hamda kapital boshqaruvi bilan integratsiyalashgan modelni qo'llash bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi. Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi sug'urta kompaniyalarida moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish, sug'urta zaxiralarning yetarliligini ta'minlash hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga mos zamonaviy boshqaruv mexanizmini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

⁶ Muallif ishlamasi

1. Bornhuetter R., Ferguson R. The Actuary and IBNR // Proceedings of the Casualty Actuarial Society. – 1972. – Vol. 59. – P. 181–195.
2. Cummins J. D., Weiss M. A. Systemic Risk and the U.S. Insurance Sector // Journal of Risk and Insurance. – 2014. – Vol. 81, № 3. – P. 489–528.
3. Dickinson G. Enterprise Risk Management: Its Origins and Conceptual Foundation // The Geneva Papers on Risk and Insurance. – 2017. – Vol. 26, № 3. – P. 360–366.
4. Eling M., Schmeiser H. Insurance and the Credit Crisis: Impact and Ten Consequences for Risk Management and Supervision // The Geneva Papers on Risk and Insurance. – 2010. – Vol. 35, № 1. – P. 9–34.
5. England P. D., Verrall R. J. Stochastic Claims Reserving in General Insurance // British Actuarial Journal. – 2002. – Vol. 8, № 3. – P. 443–518.
6. Mack T. Distribution-Free Calculation of the Standard Error of Chain Ladder Reserve Estimates // ASTIN Bulletin. – 1993. – Vol. 23, № 2. – P. 213–225.
7. Ohlsson E., Johansson B. Non-Life Insurance Pricing with Generalized Linear Models. – Berlin: Springer, 2010. – 174 p.
8. Rejda G. E., McNamara M. J. Principles of Risk Management and Insurance. – 13th ed. – Boston: Pearson Education, 2017. – 720 p.
9. Vaughan E. J., Vaughan T. M. Fundamentals of Risk and Insurance. – 11th ed. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2013. – 624 p.
10. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standard IFRS 17 Insurance Contracts. – London: IFRS Foundation, 2023. – 180 p.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

